

UDK 930.2 : 354(436)*1848/1867*
930.2 : 353(497.5)*1861/1867*
Pregledni članak
Primljeno: 28. V. 1993.

Zapisnici austrijskog Ministarskog vijeća
1848.—1867.

*Die Protokolle des österreichischen Ministerrates
(1848—1867)*

MIRJANA GROSS

Sveučilišna profesorica u mirovini, Zagreb, Republika Hrvatska

Autorica obavještava o značaju *Zapisnika austrijskog Ministarskog vijeća 1848.—1867.* kao izvora za povijest Habsburške monarhije i daje posebni osvrt na *Zapisnike* kao obavijesti za neke bitne događaje iz hrvatske političke povijesti, posebice one vezane uz Hrvatski sabor 1861. i 1865.—67. godine.

Prostor političke i društvene djelatnosti u Hrvatskoj u drugoj polovici 19. stoljeća bio je skučen interesima središta moći najprije u Beču a zatim u Budimpešti. Tamo su stvarane odluke koje su se provodile i uzrokovale su uglavnom nepovoljna stanja unutar kojih su se morale snalaziti hrvatske političke struje. Do 1867. u svojim je rukama držao moć Franjo Josip, pedesetih godina kao autokrat a od 1861. kao pseudo-ustavni vladar s uskim krugom savjetnikâ što ih je često mijenjao. Taj postupak ostavio je malo tragova pa se ne može ustanoviti kako su se pri tome stvarale odluke o Hrvatskoj. Drugo središte moći je austrijsko Ministarsko vijeće. Njegov se položaj u dvadesetak godina (1848.—1867.) mijenjao, ali je sve do kraja bio uglavnom carev neobavezni savjetodavni organ, a ne parlamentarno ministarstvo.

Program izdavanja zapisnika austrijskoga Ministarskog vijeća, koji do danas nije potpuno dovršen (Zapisnici izlaze u Beču od 1970. godine, zadnji objavljeni svezak tiskan je 1992.), ima šest odjela:

1. Ministarstvo revolucionarne godine (20. III. do 21. XI. 1848.);
2. Ministarstvo Schwarzenberg (21. XI. 1848. do 11. IV. 1852.). Ovi zapisnici još nisu izašli;
3. Ministarstvo Buol-Schauenstein (11. IV. 1852. do 17. V. 1859.);
4. Ministarstvo Rechberg (17. V. 1859.—4. II. 1861.). To još nije objavljeno;

5. Ministarstva Erzherzog Rainer (4. II. 1861. do 26. VI. 1865.) i Mensdorff (26. VI. 1865. do 27. VII. 1865.);
6. Ministarstvo Belcredi (27. VII. 1865. do 7. II. 1867). Do sada je izašao samo prvi svezak.¹

Svi su zapisnici objavljeni u potpunosti i to s ispravcima i varijantama koncepata. Priređivači upućuju čitatelje na izvore u bečkim arhivima koji svjedoče o posljedicama odluka ministarstava odnosno na literaturu u vezi sa zapisnicima. Svaki svezak ima uvod o temama kojima se Ministarsko vijeće bavi i o tehničkim pitanjima izdavanja, te registar pojmova i imena. Uza sadržajnu vrijednost, edicija može poslužiti kao obrazac za poželjni način izdavanja građe.

Rasprave ministarskih sjednica odnose se prije svega na unutrašnja pitanja Habsburške monarhije, a manje na vanjsku politiku iako je to doba gubitka moći Habsburške monarhije u Njemačkoj. No ta su se pitanja rješavala u užem krugu carevih savjetnika.

Pri kritici izvora prvo je pitanje o pouzdanosti reprodukcije rasprava na sjednicama austrijskoga Ministarskog vijeća. To, naime, nisu stenoografski zapisnici, nego sažeci onoga o čemu se govorilo. Car je prisustvovao većini sjednica a sastavljači su mu morali predložiti zapisnik na potpis. Može se zato pretpostaviti da je pri protokoliranju delikatnijih rasprava došlo do određenih »čišćenja«.

Za shvaćanje promjena u središtu moći i ustavno-pravnoga položaja Habsburške monarhije bitan je, dakako, položaj Ministarskoga vijeća. Ono je nastalo iz političke revolucije 1848. kao ustavna protuteža kruni i ograničavalo je carev apsolutizam. Godine 1851. Franjo Josip je zato onemogućio Ministarskom vijeću ne samo da vlada zajedno s njime, nego mu je uopće oduzeo svaku moć. Carskim ručnim pismom od 20. kolovoza 1851. ukinuta je vlada ministara odgovornih ustavu, a oni su postali samo izvršitelji careve osobne volje, njegovi najviši činovnici. Ministarsko vijeće kao za cara neobavezni savjetodavni organ dobilo je naziv »ministarska konferencija«. Naposljetku vladar je ukinuo i položaj ministra predsjednika. Kada je riječ o Hrvatskoj, u zapisnicima sjednica ministarskih konferencija pedesetih godina ima podataka o civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji, i to o upravnoj i sudskoj reorganizaciji, službenom jeziku, uređenju policije, o vojnim i poreznim pitanjima, o patentu zemljišnoga rasterećenja.²

Nakon Listopadske diplome dolazi do jačanja uloge Ministarske konferencije jer je caru nužna potpora protiv snažnih centrifugalnih sila kod nenjemačkih naroda. Obnavlja se naziv Ministarsko vijeće, ali ono ostaje i dalje tijelo izvršavanja carevih odluka, a ne nositelj ustavnoga ure-

¹ Glavni urednik edicije je Helmut Rumpler. Njegov uvodni svezak izašao je 1970. Priređivači zapisnika pojedinih ministarstava su različiti. Ministarstvo Bucel-Schauenstein obradila je Waltraud Heindl, sv. 1–4., 1975., 1979., 1984., 1987. Ministarstva Rainer-Mensdorff uredili su Horst Brettner-Messler (sv. 1., 1977.), Stephan Malfér (sv. 2., 3., 5., 1981., 1985., 1989.), zatim Horst Brettner-Messler i Klaus Koch (sv. 4., 1986.) te Thomas Kletečka i Klaus Koch (sv. 6., 7., 1989., 1992.). Ministarstvo Belcredija obradio je Horst Brettner-Messler (sv. 1., 1971.).

² Vidi M. Gross, *Počeci moderne Hrvatske*, Zagreb, 1985.

đenja. Tako su svi ministri nakon Veljačkog patenta (1861.), koji uvodi pseudoustavni centralistički sustav, morali potpisati svečano obećanje da će braniti prijestolje od ustavnih zahtjeva Carevinskog vijeća (austrijskoga parlamenta), zemaljskih sabora i »revolucionarnih pokušaja masa«. Ministarsko vijeće tada više nije cjelovita ustanova jer na sjednicama sudjeluju kao izvanredni članovi ugarski, erdeljski i hrvatski dvorski kancelari te drugi visoki dužnosnici te savjetnici kada su posrijedi bila pitanja njihove kompetencije. Tako je pojedinim sjednicama prisustvovao hrvatsko-slavonski dvorski kancelar Ivan Mažuranić, pa su ti zapisnici dragocjen izvor za njegove inicijative, snalaženje, taktike i popuštanje moćnicima. (Isto je tako sa zapisnicima Mađarskoga ministarskog vijeća kojima je Mažuranić kasnije prisustvovao kao ban.)

Austrijskome Ministarskom vijeću pripadali su i mađarski starokonzervativci suprotstavljeni ministrima pobornicima centralizma. Njihove reakcije u vezi s hrvatskim pitanjem bile su opasne, ali ne i uspješne u doba kada sporazum između Franje Josipa i mađarskoga plemstva još nije bio moguć. Zbog različitih mišljenja u Ministarskom vijeću i nastojanja da Ministarstvo postane odgovorno parlamentu, Franjo Josip se i dalje oslanjao na svoje osobne savjetnike, među kojima su bili i pojedini članovi Ministarskoga vijeća. Caru je bilo najvažnije održati jedinstveno Carstvo a ministrima njihovo ustavno pravo. Ta stalna suprotnost kočila je akcije za rješavanje unutrašnjeg uređenja Habsburške monarhije. Nesigurnost je, dakle, vladala upravo u središtu moći i odražavala se kao ustavno-pravna i socijalno-politička kriza diljem cijele države pa tako i u Hrvatskoj. Od 1861. do 1865. postojao je sukob oko diobe moći između cara i ministara. No otada je na prvome mjestu pitanje nagodbe s mađarskim plemstvom, a suprotnost između cara i Ministarskog vijeća postaje manje važnom.

Iako Ministarsko vijeće nije, dakle, bilo glavno središte moći, njegovi zaključci i različita mišljenja ministara znatno su utjecala na prilike u Hrvatskoj, dakako, kada je to odgovaralo Franji Josipu. No valja spomenuti da važnih podataka ima samo za civilnu Hrvatsku i Slavoniju i za Vojnu krajinu ali jedino kada je riječ o zahtjevima Hrvatskog sabora za sjedinjenjem. Pitanja Dalmacije i Istre spominju se uglavnom samo u vezi s različitim mjerama u svim austrijskim »krunovinama«.

U svojim knjigama služila sam se obavijestima onih Protokola koji su bili objavljeni u vrijeme moga istraživanja. Zapisnici nekih sjednica šezdesetih godina doista izvrsno osvjetljavaju okvire političke djelatnosti u Hrvatskoj i Slavoniji. S obzirom na opširnost problematike kojom sam se bavila, mogla sam o tim pitanjima samo sažeto obavijestiti. Zato ovdje upozoravam na sjednice koje mi se čine najznačajnijima za one povjesničare koji bi se možda bavili pojedinostima političkog i ustavnog položaja u Hrvatskoj šezdesetih godina prošloga stoljeća. Dajem, dakako, samo površne obavijesti jer su zapisnici vrlo slojeviti s obzirom na izvještaje pojedinih ministara. Kad bih prišla dubljoj analizi, morala bih napisati raspravu u kojoj bih cjelovito objasnila povijesnu situaciju u kojoj su ti zapisnici nastali. No i to bi bilo teško jer neki zapisnici, kojima bi se zaokružila određena problematika, još nisu objavljeni.

»Neposlušni« Hrvatski sabor 1861. izazvao je prvu osudu Ministarskog vijeća na sjednici 11. kolovoza kada mu je već prijetilo raspuštanje.³ Predsjednik Dvorskog dikasterija Ivan Mažuranić smatrao je, doduše, da je Hrvatski sabor pre nagljeno stvorio »sasvim nedopustive zaključke«, ali je savjetovao da se ne raspusti jer nije vidio opasnost u tome da većina eventualno stvori još nekoliko »ekscentričnih zaključaka«. Ministri su se složili da se na Hrvatski sabor ne primijene iste oštre mjere kao protiv Ugarskog sabora, a Franjo Josip je naredio da se privremeno dopusti nastavak debata u Hrvatskom saboru, ali da Mažuranić mora prirediti nacrt kraljeva reskripta za njegovo raspuštanje.

Na sjednici od 2. rujna odbijen je zahtjev Hrvatskog sabora da se zastupnici Vojne krajine ponovno pozovu na zasjedanje što su ga morali napustiti nakon svršetka državnopravne debate. Dakako, ponovni saziv krajiških zastupnika ovisio je o daljnjem držanju saborske većine. Na istoj se sjednici raspravljalo i o pitanju izbora u Hrvatski sabor jednoga krajiškoga župnika. Pri tome su došla do izražaja različita mišljenja o odnosu Krajine i Provincijala, od izjave ministra rata o njihovu strogom razdvajanju do Mažuranićeve tvrdnje o Krajini kao »od uvijek integriranom dijelu« Hrvatske i Slavonije.

Naposljetku je Ministarsko vijeće na sjednicama 14. i 29. listopada te 2. studenoga 1861. prišlo pripremama za raspust Hrvatskog sabora i raspravljalo je o nacrtu carskoga reskripta kao odgovoru na adresu Hrvatskog sabora. U tom pogledu javile su se brojne nedoumice. Delikatnost odgovora sastojala se u tome što se kraljevski reskript nije mogao suprotstaviti isticanju hrvatske državnosti u Hrvatskom saboru istim argumentima kao adresi Ugarskog sabora jer Hrvati nisu 1848. »proigrali« svoju ustavnost kao Mađari. Morale su se, dakle, uzeti u obzir neke čestice hrvatske autonomije, doduše uz ozbiljnu opomenu. Mažuranić je uspio da Ministarsko vijeće preporuči kralju potvrdu članka 42. o odnosu s Ugarskom i obećanje osnivanja dvorske kancelarije i vrhovnoga suda (Stola sedmorice) u Zagrebu. Prodlagao je da se Hrvatski sabor nakon proglašenja kraljevskog otpisa raspusti jer početnici adrese neće odustati od odluke da ne šalju zastupnike u Carevinsko vijeće. S obzirom na uvjerenje o izuzetnoj važnosti kraljeva odgovora Saboru smatralo se nužnim da se u nacrtu »upotrijebljeni izrazi podvrgnu točnijem i pažljivijem ispitivanju«, što je najprije povjerenjeno Mažuraniću a zatim, štoviše, jednom odboru Ministarskog vijeća. Valja istaknuti da tako detaljirane rasprave o kraljevskim reskriptima uopće nisu bile uobičajene u Ministarskom vijeću. Nacrt je, dakle, doživio više redakcija, a kralj ga je naposljetku odobrio 8. studenoga 1861.⁴

O otporu Ministarskog vijeća prema mogućoj hrvatskoj autonomiji svjedoči i rasprava 18. siječnja 1862. o organizaciji vrhovnog suda za Hrvat-

³ Hrvatski sabor je 3. VIII. odlučio da Hrvatska i Slavonija ne sudjeluju u Carevinskom vijeću, a 5. VIII. odbio da pregovara o zajedničkim poslovima Trojedne kraljevine i Austrije.

⁴ Spomenuti zapisnici objavljeni su u odjelu V., sv. 2. Protokola. O članku 42. te sadržaju i značenju kraljeva reskripta vidi: M. Gross-A. Szabo, *Prema hrvatskome građanskom društvu*, Zagreb, 1992., poglavlje: »Hrvatska državno-pravna ideologija i odnos Trojedne Kraljevine prema Ugarskoj i Austriji«.

sku i Slavoniju. Ne samo mađarski nego i neki drugi ministri protivili su se vrhovnom sudu u Zagrebu, ali je Mažuranić uspio postići većinu glasova za svoj prijedlog vjerojatno i izjavom da je nužno voditi računa o trenutnom raspoloženju. Zacijelo je mislio na brojne peticije u Hrvatskoj i Slavoniji za osnivanje toga suda koji se smatrao jednom od bitnih ustanova hrvatske autonomije. Tvrdio je da se to mora uraditi ako se želi da idući Sabor bude »bolje sastavljen«, tj. prema interesima bečkoga središta. (Stol sedmorice počeo je službeno djelovati 30. lipnja 1862.). Na istoj sjednici odobrena je subvencija dr. Ljudevitu Gaju za izdavanje *Narodnih novina* kako bi, prema Mažuranićevim riječima, »on u hrvatskom tisku djelovao u smislu vlade«, što mu se činilo posebno važnim zbog skoroga sazivanja Hrvatskog sabora za koji treba obaviti pripreme »u dobrom duhu«. No u novčanim pitanjima Mažuranić nije smatrao Gaja pouzdanim čovjekom. Subvencija je dodijeljena i riječkom listu *Gazzeta di Fiume*.⁵

S obzirom na značenje Srpskoga narodno-crkvenog sabora godine 1861. i pitanja njegovih zahtjeva u Hrvatskom saboru 1861. a i njegove uloge u odnosima hrvatske i srpske politike, značajna je sjednica od 8. kolovoza 1862. o nacrtu kraljeva odgovora zahtjevima toga sabora. Ministar vanjskih poslova gledao je na to pitanje s aspekta »ideje osnivanja velikosrpskoga carstva« i neprijateljstva Srba prema Turskoj i Austriji. Rasprava je nastavljena 3. studenoga 1862. a sudjelovao je i dvorski kancelar Mažuranić, koji je o pitanju eventualnoga srpskog »distrikta« u Ugarskoj (nakon ukidanja srpske Vojvodine s Tamiškim Banatom 1860.) izložio svoje mišljenje da Srbi na temelju privilegija Leopolda II. iz 1690. nemaju pravo na vlastiti teritorij, ali je preporučio zadovoljenje nekih njihovih zahtjeva. Pri tome je, uz ostalo, istaknuo razliku između Srba u Ugarskoj i onih u Hrvatskoj i Slavoniji, »gdje se Srbi s obzirom na narodnost i jezik ne razlikuju od ostalih stanovnika zemlje« pa im zato treba osigurati samo zaštitu vjere, dok je u Ugarskoj »ovom narodu« nužno jamstvo za vjeru, jezik i narodnost.⁶

Na sjednici 23. veljače 1863. raspravljalo se o Mažuranićevu izvještaju o osnivanju Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (u vezi sa zaključkom Sabora 1861.). Ministri su pokazali veliku sumnjičavost prema »jugoslavenskom« nazivu a i prema predloženim pravilima uopće. Mažuranić je izjavio da se ne zalaže za taj naziv ali da to želi Hrvatski sabor, a upravo »narodne ideje« u tom smislu omogućile su da je subskripcijom brzo skupljena velika svota od 175.000 forinti. Ako ministri ne žele to ime, moglo bi se zahtijevati od Sabora da tu ustanovu preimenuje. Ministar vanjskih poslova nije, doduše, zahtijevao zabranu jugoslavenskoga imena, ali je želio pažljivu reviziju pravila kako bi se spriječilo da namjera »Južnih Slavena da se nacionalno konstituiraju« dobije s Akademijom novi, opasni poticaj. Ministar rata podržao je ovo mišljenje izjavom da su mu predobro poznate »spletke« (Umtriebe) biskupa Strossmayera i drugih »zagrijanih Jugoslavena«. Kao i obično, Mažuranić je svojim diplomatskim stilom našao način da opravda svoj prijed-

⁵ *Protokoli*, odjel V., sv. 3.

⁶ *Protokoli*, odjel V., sv. 4., 5.

log argumentima skrojenim za ministre. Rekao je da je takva ustanova nužna u Zagrebu jer će ona inače nastati u Beogradu s »opasnim političkim i protukatoličkim tendencijama« po Austriju. Vijeće je naposljetku zaključilo da jugoslavenski naziv može ostati, ali da odredbe o svrsi Akademije u pravilima moraju biti pobliže precizirane. Vladar je onda u načelu odobrio osnivanje Jugoslavenske akademije 7. ožujka 1863., no pravila su morala biti temeljito »pročišćena«.

Izmijenjena pravila Mažuranić je predložio vladaru tek u ožujku 1865., u toku priprema za izbore. No rasprava o tom tekstu održana je u Ministarskom vijeću tek 25. rujna 1865. zajedno s onim o Zemaljskome muzeju. Na nalog Vijeća, Mažuranić je proveo još neke izmjene u pravilima, što je Hrvatski sabor morao potpuno prihvatiti jer ih vladar inače ne bi potvrdio. Nova pravila Akademije su se, dakle, bitno razlikovala od onih iz 1861. Promjene se odnose najprije na uklanjanje naglašene jugoslavenske svrhe iz 1861., na osiguranje kontrole vlasti nad ustanovom i na neka praktična pitanja.⁷

Počeci očajničke, neuspjele borbe za željeznicu od Zemuna do hrvatske obale ostavili su traga na sjednici od 31. ožujka 1863. S obzirom na ekonomsko nazadovanje zbog otvaranja pruge Sisak — Zidani Most (koja je »skratila promet prema Trstu) ta bi pruga, prema Mažuraniću, bila odlučna »za materijalno dobro Hrvatske« a, uz ostalo, bila bi važna intervencija vlade iz »političkih obzira«. (Zacijelo je smatrao da bi se time ublažila snažna opozicija režimu.) Ministarsko je vijeće, dakako, odbilo Mažuranićev zahtjev da ono odobri predum za pripremu te pruge.⁸

Mažuranić je u Hrvatskoj poduzeo različite mjere da bi razbio opoziciju Narodno-liberalne stranke i unionista. Nakon objavljivanja spisa »Uvjetno ili bezuvjetno?« u siječnju 1864., naime programa njegove »birokratske« Samostalne narodne stranke, raspravljalo se na dvije sjednice austrijskoga Ministarskog vijeća o mogućnostima novih izbora za Hrvatski sabor i o njegovu uređenju uz jamstvo da će novi Sabor stvarati zaključke u skladu s interesima bečkoga središta. Na sjednici 2. veljače 1864. Mažuranić je razmjerno opširno izložio glavne točke svoga programa, predlagao rješenje nekih pitanja kako bi se omogućilo da Sabor odluči slati svoje predstavnike u Carevinsko vijeće ili bar delegaciju za pregovore s austrijskim vrhom. Očigledna je Mažuranićeva taktika da se pod svaku cijenu postigne priznanje zajedničkih poslova s Austrijom od strane Hrvatskog sabora kako bi se spriječio dogovor kralja s Mađarima mimo hrvatskih interesa. Karakteristična je vladareva reakcija na prijedlog određenih korakâ koji bi doveli do ukidanja Vojne krajine i sjedinjenja tog područja s civilnom Hrvatskom i Slavonijom. Franjo Josip je istaknuo »štete« koje bi nastale ukidanjem Krajine za financije, vojsku i stanovništvo ostalih dijelova Monarhije jer bi se ne-

⁷ *Protokoli*, odjel V., sv. 5., Odjel VI., sv. 1. O tome vidi Gross-Szabo, poglavlje: »Narodna književnost i građanska kultura šezdesetih godina«.

⁸ Na istoj sjednici raspravljalo se i o blagdanu »svetih apostola« Ćirila i Metoda što je tada bilo važno političko pitanje. *Protokoli*, odjel V., sv. 5. Gross-Szabo, n. dj., poglavlje: »Borba za željezničku mrežu«.

dostatak »obrambene moći carstva« morao nadoknaditi povećanjem kontingenta vojske. Ovom prilikom, kao i inače, došao je dakle do izražaja interes vrhova Monarhije da se održi krajiški sustav kao jeftin izvor vojnika. Tek su kasnije mađarski interesi primorali vladara na popuštanje.

Na dnevnom redu sjednice bilo je i bitno političko pitanje o oktroju organizacije i poslovnog reda Hrvatskog sabora kao preduvjeta da sastav zastupnika zajamči odluke u interesu bečkoga središta. Mažuranić je želio primijeniti »taktiku« da vlada predlaže Saboru što manje nacrt zakonskih osnova i drugih odluka, nego da to učine prijateljski zastupnici, tobože u svoje ime.

U vezi s odlukom te sjednice o sazivu Hrvatskog sabora i o programu za postupak vlade prema njemu, održana je sjednica 2. ožujka 1864. na kojoj je Mažuranić predložio »punktacije o sazivu Hrvatskog sabora« s nacrtom kraljevih »propozicija« što ih je trebao uputiti Saboru. Taj program sadrži točke o postupcima kojima bi se postiglo da idući Hrvatski sabor primi Listopadsku diplomu iz 1860. i Veljački patent od 1861., tj. centralističko uređenje Monarhije. Zato bi predsjednika i potpredsjednika Sabora imenovala kruna, u izbornim bi se okruzima postavili kandidati vlade a veliki župani bi nastojali da oni budu izabrani, dok bi krajiški komandanti spriječili izbor opozicionalaca. U te svrhe bio bi nužan posebni dispozicijski fond. Mažuranić u tom programu predlaže i način da se postupno postigne prihvaćanje centralističkog »ustava Carevine« pri čemu ne bi bili dopušteni izravni dodiri Hrvatskog sabora s Carevinskim vijećem. Spriječiti bi trebalo i zahtjeve za »puno pravo odlučivanja zemlje« o financijskim i vojnim izvorima kao i zakonske nacрте o državnom odnosu Hrvatske i Slavonije s Ugarskom. U svojoj propoziciji Saboru, vladar bi zapovijedio debatu o svom reskriptu od 8. studenoga 1861. (kojim je Sabor raspušten) i o upravnom uređenju svih jedinica od županija do seoskih općina. Ministri nisu raspravljali o tom programu, ali su ga primili na znanje i zaključili su da se Hrvatski sabor sastane 1. kolovoza 1864.⁹

To se, međutim, nije dogodilo zacijelo zbog nemogućnosti da Mažuranić ovlada velikim otporom režimu u Hrvatskoj a i zbog političke krize u samom središtu moći. Je li i kako reagiralo Ministarsko vijeće na prilike u Hrvatskoj u toku 1865. do pada državnoga ministra Schmerlinga u srpnju, za sada je nepoznato jer najnoviji sedmi svezak Ministarstva Rainer-Mensdorff svršava sa sjednicom od 23. svibnja 1864. Ponovne obavijesti imamo tek s nastupom ministarstva Richarda Belcredija od 27. srpnja 1865. Za sada, dakle, ne znamo je li Ministarsko vijeće raspravljalo o pripremama za saziv Hrvatskog sabora, o kršenju hrvatske opozicije, o utjecaju na izbore, što ih je Mažuranićeva struja izgubila. Nakon pada Schmerlingova režima, imenovanja Belcredijeva ministarstva, sistiranja Veljačkog patenta kao pripreme za vladarevu nagodbu s Mađarima, pritisak se Ministarskog vijeća još pojačao i poprimio oblik izravnog miješanja u djelatnost Hrvatskog sabora, što nije bio slučaj

⁹ *Protokoli*, odjel V., sv. 7. Za ocjenu karaktera toga programa vidi Gross-Szabo, n. dj., poglavlje: »Politički odnosi za centralističkog režima«.

1861. Sada su se zahtjevi bečkog središta prema Hrvatskom saboru potpuno promijenili. Više nije bilo bitno prihvaćanje centralističkog sustava Veljačkog patenta, nego prilagođavanje vladarevim interesima u vezi s njegovom mogućom nagodbom s mađarskim plemstvom. Poznato je da to nije uspjelo i da je naposljetku Hrvatsko-ugarska nagodba nametnuta. Nakon Mažuranićeve ostavke, na položaj dvorskoga kancelara postavljen je u studenome 1865. Milan Kušević.

Ministarsko je vijeće od srpnja 1865. do ožujka 1866. osamnaest puta raspravljalo o hrvatskim pitanjima.¹⁰ Najprije su na tri sjednice, 9. i 19. rujna te 2. studenoga, mijenjani pojedini pasusi nacrtu kraljeva reskripta Saboru. Pri tome je datum njegova saziva tri puta odgađan. Zapisnici dobro osvjetljavaju gledišta bečkih ministara prema pojedinim važnim hrvatskim pitanjima, primjerice, prema sjedinjenju banske Hrvatske s Dalmacijom. Na sjednici 19. rujna vladar je zapovijedio da se Hrvatskom saboru poruči da tek nakon rješenja državnopravnih pitanja (tj. u skladu s njegovom predstojećom nagodbom s Mađarima) »može slijediti definitivna odluka« o sjedinjenju s Dalmacijom. Drugim riječima, nije se ničim obvezao da bi u tom slučaju do sjedinjenja zaista došlo. Zato je jasno zašto je Ministarsko vijeće žestoko odbilo adresu Račkoga, koja je naprotiv, kao uvjet za rješavanje državnopravnih pitanja, zahtijevala sjedinjenje Dalmacije s civilnom Hrvatskom i Slavonijom i pripreme za priključenje Vojne krajine. Očigledno se reskript za otvaranje Hrvatskog sabora toliko prepravljao i zato da ne bi izazvao negodovanje mađarske strane.¹¹ Međutim, Franjo Josip vodio je računa i o Hrvatskom saboru. Odbio je prijedlog ugarskoga dvorskoga kancelara o pozivu zastupnika grada Rijeke u Ugarski sabor jer bi to »dalo povoda velikom uzrujavanju u Hrvatskoj« i štetno bi utjecalo na držanje Hrvatskog sabora.

S obzirom na napetost među hrvatskim strankama, Franjo Josip je preporučio da se organi vlasti u Hrvatskoj »ponašaju s najvećom nepristranošću i objektivnošću«. Sada, dakako, više nije imalo smisla podupirati bivšu režimsku austrofilsku Samostalnu narodnu stranku jer je vladar napustio centralizam u korist dualističkog uređenja Monarhije. To je došlo do izražaja i u načinu izravnog utjecaja Ministarskog vijeća na zaključke Hrvatskog sabora.¹²

Hrvatski sabor počeo je zasjedati 12. studenoga 1865. Na početku je Mažuranićeva struja uz pomoć bana Šokčevića nastupala kao režimska iako za to, nakon Schmerlingova pada i svog neuspjeha na izborima, nije imala opravdanja. Pokušala je manipulacijama pri verifikacijskom postupku i pri izboru saborskih časnika osigurati svoj utjecaj. Zato je saborsko zasjedanje počelo sukobom između pripadnika Samostalne narodne stranke te Narodno-liberalne stranke i unionističke grupe u ve-

¹⁰ *Protokoli*, odjel VI., sv. 1.

¹¹ Nacrt reskripta od 9. XI. objavljen je uporedno s konačnom redakcijom od 2. XI.

¹² O djelatnosti Hrvatskog sabora do ožujka 1866., na koju se odnose zapisnici u odjelu VI., sv. 1., vidi: Gross-Szabo, n. dj., poglavlje: »Pod vladarevim pritiskom — Hrvatski sabor 1865.—6.«

zi sa zastupstvom u Saboru vijećnika Banskog stola (to je pravo postojalo do 1848.), koji bi, dakako, podupirali Mažuranićevu struju. Izravna intervencija Ministarskog vijeća uslijedila je kada se Narodno-liberalna stranka obratila kralju. Ta su se pitanja razmatrala na sjednici 29. studenoga te 2., 3. i 6. prosinca 1865. Na temelju zaključaka Ministarskog vijeća došlo je do pomirenja zavađenih strujâ sporazumom oko dvojice saborskih potpredsjednika i kraljevim odobrenjem da se vijećnicima Banskog stola oduzme pravo sjedišta u Saboru. Prema izjavi samog Franje Josipa, vidi se da je rješavanje sukoba između dviju »frakcija« Sabora bilo u njegovu interesu kao uvjet za djelatnost Sabora uopće i za mogućnost stvaranja zaključaka prema njegovu diktatu. Naglasio je, međutim, da treba ono što se na Vijeću dogovori zadržati kao »najdublju tajnu«.

Na sjednicama od 2. i 3. prosinca sudjelovali su ban Šokčević, nadbiskup Haulik te krajiški pukovnik Zastavniković. Posljednja dvojica teško su prihvaćala napuštanje izravne potpore bečkoga središta samostalcima. Na sjednici 20. siječnja 1866. Ministarsko je vijeće raspravljalo o nacrtima adresa predloženih Hrvatskom saboru. Prema riječima Franje Josipa, trebalo je postići »doista dobru«, a ne samo »prihvatljivu« adresu. Ban je dobio nalog da okupi jednu srednju struju koja bi izglasala adresu po njegovoj želji. Vladar je zahtijevao da ban energično postupi protiv adresnog prijedloga Račkoga, a svi ministri i kancelar Kušević slagali su se u tome da treba raspustiti Sabor ako ova adresa dobije većinu. Istoga dana, kada se održavala ova sjednica, naime 20. siječnja 1866., počela je generalna debata o adresi Račkoga. Već sam spomenula da je ona uvjetovala rješavanje osnovnih državnopravnih pitanja prethodnim uspostavljanjem cjelokupnosti Trojedne kraljevine a zalagala se za federalno uređenje Monarhije (u suprotnosti s predstojećim dualizmom).

Adresa jc Račkoga, doduše, dobila većinu u generalnoj debati, ali je pod prijetnjom raspusta Sabora, specijalna debata završila punim porazom načelâ Račkoga. Konačna redakcija adrese ipak svjedoči o tome da dvor nije mogao računati s »poslušnim« Saborom. Adresa je, doduše, izašla ususret vladarevim zahtjevima jer je olakšala mogućnost pregovora s mađarskim predstavnicima, ali nipošto nije bila »dobra« jer je naglašavala državnost i cjelokupnost Trojedne kraljevine. Osim toga tu se našla i jedna adresa »manjine« koju je Ministarsko vijeće od 21. veljače odbilo prihvatiti. Njegov odgovor Hrvatskom saboru sastavljen je u skladu s adresom Ugarskog sabora. Ministri su ponovno vijećali o tome treba li raspustiti Hrvatski sabor ili ne.

Na temelju zaključaka ove sjednice Franjo Josip je izjavio poslanstvu Hrvatskog sabora, koje mu je predalo adresu, da sva pitanja koja se tiču Hrvatske moraju ustupiti mjesto nužnom uređenju uzajamnih odnosa zemalja krune sv. Stjepana. Naredio je da Sabor bez oklijevanja pripremi sve što je nužno za sporazum sa zastupstvom kraljevine Ugarske.

Valja spomenuti da je na sjednici od 21. veljače došlo do izmjena u tekstu kraljeva reskripta Hrvatskom saboru koji je objavljen 27. veljače, kada su obje kuće Ugarskog sabora izglasale adresu, prihvatljivu za vladara. Izražavajući zadovoljstvo što je Hrvatski sabor napustio svoje

»negativno« držanje iz 1861. i što je Ugarski sabor, prema shvaćanju reskripta, izglasao adresu koja izlazi ususret Hrvatskom saboru, kralj naređuje izbor odbora koji će pregovarati s odborom Ugarskog sabora o međusobnom odnosu i o odnosu prema cijeloj Carevini. Kralj prepusti tom odboru da brani svoju »na pravu osnovanu autonomiju« i da se, uz privolu Sabora, potruži da stekne jamstvo »za narodne interese svoje«. Valja istaknuti da je prvotni izraz glasio »za narodnu individualnost«, ali ga je Ministarsko vijeće izbrisalo jer bi se mogao shvatiti u smislu hrvatske državnosti.

Posebna točka dnevnoga reda na toj sjednici imala je naslov: »Trebali poduzeti mjere protiv biskupa Strossmayera«, koji je, dakako, zastupao adresu Račkoga. Dvorski kancelar Kušević optužio ga je da rasipa dohodak svoje biskupije u političke svrhe i da ne plaća poreze. No sam državni ministar Belcredi upozorio je da se ne smije postupiti protiv čovjeka koji uživa simpatije slavenskog stanovništva izvan Hrvatske bez čvrstih dokaza jer bi se biskup u tom slučaju smatrao »političkim mučenikom«. Franjo Josip je naredio da ban »neprimjetnim putem« skuplja podatke koji bi poslužili za daljnje korake protiv biskupa kod Vatikana. Vladar je želio dobiti izvještaj i o kanoniku Račkome jer on kao školski nadzornik ima »pogubni utjecaj na mladež«.¹³

Posljednja sudbonosna sjednica, koja je registrirana u prvom svesku zapisnika sjednica ministarstva Belcredija, održala se 9. ožujka 1866. Pitanje izbornog reda i uređenja zakonodavnog tijela imalo je značajnu ulogu u djelatnosti Hrvatskog sabora 1865.—67. Prema kraljevom reskriptu od 2. studenoga 1865., Sabor se trebao pobrinuti »o vremenu shodnom« uređenju Sabora i o izbornom redu. Izglasana zakonska osnova nastojala je ukloniti ostatke »feudalnih vremena« i stvoriti temelje reprezentativnom sustavu, prije svega ograničiti broj virilista, kojima vlade mogu manipulirati, barem donekle osigurati dostojanstvo parlamenta sa širokim zakonodavnim ovlastima i pogotovu slobodnim izborima. Početkom ožujka kralju je predan zakonski nacrt o izbornom redu, a Ministarsko ga je vijeće odbilo 9. ožujka i stvorilo podlogu za jednostrano nametanje naredaba. Dok je saborska većina nastojala postići značenje parlamenta kao izraz hrvatske državnosti te osloboditi izbore i saborsku djelatnost pritiska Dvorske kancelarije, kojoj su zapovijedali Dvor i Ministarsko vijeće, ovo je tijelo odbacilo sve one zakonodavne kompetencije Sabora koje bi Hrvatskoj i Slavoniji dale značaj »suverene države«. Bečkom je središtu bilo bitno da postigne sastav Sabora koji bi provodio njegove naredbe, a to je mogao osigurati samo snažnim utjecajem vlade na izbore, suženjem broja izbornika i birača (onih koji su posredno birali samo izbornike a tek bi ovi glasovali za saborske zastupnike), zadržavanjem svih virilnih sjedišta, javnim i usmenim glasanjem. Ministarsko vijeće raspravljalo je o tom nacrtu od točke do točke iako se inače nije potanko bavilo pojedinim zakonskim osnovama

¹³ S opasnim pritiskom na Strossmayera nastavilo je novo mađarsko ministarstvo. Vladar je, naime, na prijedlog ministra predsjednika Andrassyja zapovjedio biskupu u audijenciji da brani mađarski program uz prijetnju »prisilnih mjera«. Ovaj se nije želio pokoriti, nego je u vrijeme zasjedanja Sabora krenuo u Pariz.

što ih je vladar trebao potvrditi. Po nalogu Ministarskog vijeća Dvorska je kancelarija preradila taj nacrt, ali ga je Sabor odbio dva puta izrečenim »svetčanim« prosvjedom jer na promjene Dvorske kancelarije »ni jedan slobodni narod pristati ne bi mogao« te izjavom da će »naš narod« priznati zakonitim samo onaj Sabor koji bude sazvan na temelju izbornog reda od 1848., 1861. i 1865. Razumije se da su izbori 1867. mogli osigurati većinu režimskih zastupnika, koji će izglasovati Nagodbu, samo uz nametnuti, nezakoniti, od Sabora odbačeni, »privremeni« izborni red.¹⁴

Daljnji svesci zapisnikâ sjednica ministarstva Belcredija do novoga ministarstva Beusta, što ga je vladar postavio 7. veljače 1867. već kao ministarstvo samo austrijskog dijela Monarhije, još nisu objavljeni. Kada je 17. veljače 1867. grof Andrassy imenovan mađarskim ministrom predsjednikom, novo znatno snažnije središte moći i pritiska na nagodbenu hrvatsku vladu i Sabor postaje mađarsko Ministarsko vijeće. Njegove su odluke konačne jer, koliko mi je poznato, Franjo Josip ih nije nikada odbio potvrditi iako je znao koliko su neke od njih štetne za Hrvatsku. No on jednostavno nije mogao ugroziti fragilnu ravnotežu Austro-Ugarske odbijanjem određenih interesâ mađarske vlade odnosno zadovoljavanjem nekih zahtjeva hrvatskih vlasti. Zapisnici mađarskih Ministarskih vijeća još su neobjavljeni, no pregledala sam njemačke prijevode urađene za kralja u Austrijskom državnom arhivu za razdoblje banova Mažuranića i Ladislava Pejačevića.¹⁵

SUMMARY

MINUTES OF THE AUSTRIAN MINISTERIAL COUNCIL, 1848—1867

The author discusses the significance of the Minutes of the Austrian Ministerial Council from 1848 to 1867 as a source for the history of the Habsburg monarchy. She particularly draws attention to the Minutes as a source of information for certain essential events in recent Croatian history, especially those connected to the Croatian Sabor of 1861 and 1865—67.

¹⁴ Vidi Gross-Szabo, n. dj., poglavlje: »Nametanje Hrvatsko-ugarske nagodbe i riječka 'krpica'«.

¹⁵ M. Gross, »Mađarska vlada i hrvatska autonomija u prvim godinama nakon nagodbe«, *Historijski zbornik*, 1985.; Gross-Szabo, n. dj., poglavlja o Mažuranićevu i Pejačeviću banovanju.